

Elyesa Koytak, *Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar*, Matbu Kitap, 2022, 444 s.

Değerlendiren: Büşra Özen

İlk tanışmada insanlara sorulan sorulardan bir tanesi mesleğin ne olduğudur. İlk karşılaşma anında dahi bizim muhatabımıza bakışımızı, davranışımızı ve o andan sonraki tavrımızı belirleyecek olan bu kritik sorunun toplumsal gerçeklikteki yerini tahayyül etmek zor değildir. Toplumsal yapı ve meslek ilişkisi sosyolojinin teorik ve empirik olarak incelediği önemli konulardan biridir. Toplumsal değişimi meslek olgusuyla ele almak eğitimden şehirleşmeye kadar birçok hususla temas ederken toplumsal hareketlilik ve tabakalaşma bağlamında analizler yapma imkânı da sunar. Bu bağlamda meslek çalışmaları uluslararası literatürde hayli zenginken Türkiye’de cılız kalmış bir alandır. Son zamanlarda meslek sosyolojisi alanında daha fazla çalışmanın yapıyor olması olumlu ve gerekli bir yönelimi göstermektedir.

Bazı meslek sahiplerinin ne iş yaptıklarını muhataplarına detaylıca anlatmaları gerekir. Ancak bazı meslekler vardır ki bu durumla pek karşılaşılmaz. Örneğin hekimler ve avukatlar, mesleklerini açıklama gibi bir durumu tecrübe etmemişlerdir. Zira her iki meslek grubu da dünyada ve Türkiye’de en fazla bilinen ve itibarlı meslekler arasındadır. Bu mesleklerin çalışma alanları, görev ve sorumlulukları toplumun her kesimi tarafından açık bir şekilde bilinir. Bu iki mesleği sosyolojik bir bakışla empirik olarak incelemek bir hayli ilgi çekicidir.

@ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. 1busraozen@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-9507-4680>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0333
insan & toplum, 2022; 12(4): 251-255.
insanvetoplum.org

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam eden Elyesa Koytak, Matbu Yayınları'ndan çıkan *Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar* adlı eserinde farklı bir yaklaşımı benimsemiş ve bu sayede alanda kaçırmış olduğumuz kritik bir noktayı işaret etmiştir. Eser İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde hazırlanan doktora tez çalışmasının kitaplaşmış halini içermektedir.

Sosyoloji alanında toplumsal tabakalaşma, toplumsal değişim, meslekler ve eşitsizlik çalışmalarına baktığımız zaman dezavantajlılara yönelik araştırma yapmak yaygın eğilimlerdenidir. Koytak ise araştırma alanı olarak hekimler ve avukatları seçerek aslında güçlü ve yerleşik grupların içindeki farklılaşmaları, tabakalaşmayı ve eşitsizlikleri ortaya çıkarmıştır. Hekimlik ve avukatlık mesleklerinin seçilme gerekçesi önemli bir husustur. Koytak'ın bu meslekleri seçmesinin bilimsel bir karşılığı mevcuttur. Türkiye'nin yapısal değişiminin bir boyutu olarak incelenen bu meslekler mesleki itibar araştırmalarında en üst sıralarda yer almaktadır. Yazar bu gerekçeyi açıklarken genel kanıların aksine öğretmenlik mesleğinde olduğu gibi hekimlerin ve avukatların toplumsal imajında bir aşınma meydana gelmediğini tespit ederken, üniversite giriş tercihlerinde tıp ve hukuk fakültelerinin kendi alanlarındaki puan sıralamasının en üstünde yer aldığını vurgulayarak bu meslekleri edinmenin alt sınıflardan gelen bireyler için dikey sosyal hareketlilik ve statü kazanımı için halen bir imkân olarak görülme durumunu da belirtmiştir. Yazar böylece iddia edilenin aksine bu iki mesleğin itibarında bir aşınma yaşanmadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan hekimlik ve avukatlığın karşılaştırılabilir meslekler olarak ele alınması ayrı bir tartışma konusudur. Ayrıca kitabın hacmine bakıldığında tek başına bir meslek grubunu incelemenin daha derin tespitler yapma imkânı sunacağını da düşünmek mümkündür.

Türkiye geç sanayileşmiş hatta tam sanayileşmeden hizmet sektörünün baskın olduğu bir ekonomik yapıya hızlıca geçiş yapmış bir ülkedir. Bu nedenle çok katmanlı bir değişim yaşanmaktadır. Mesleklerde yaşanan dönüşümü de ele alırken mesleğin iç yapıları ile dış etkenler olarak tasnif edilen demografik büyüme ve piyasalaşma etkilerini ilişkisel olarak analiz etmek oldukça sağlıklı bir yaklaşımdır. Meslek aşınması (deprofessionalisation) kavramı, 1970'lerden itibaren yaşanan kriz ve kapsamlı bir dönüşüm sonucunda ortaya çıkan, tıp ve hukuk başta olmak üzere birçok mesleği içine alan bir kavramdır. Ancak bu kavram her meslek özelinde ayrı bir araştırma ve incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Hekimler ve avukatlar, günümüzde birçok yeni tıp ve hukuk bölümünün açılması ve meslektaş sayısının artışıyla mesleklerinin dönüştüğünü ve değersizleştirildiğini sıklıkla dile getirirler. Çalışma şartlarının kötü olması, ücretlerin düşük olması, şiddet

ve mobbingin artışı bu düşüncüyü destekleyen emareler olarak ortaya konur. Ancak dönüşümün içinde yer alan aktörlerin dönüştüklerini iddia etmesi haddizatında tek başına sosyolojik bir değişim iddiası olarak değerlendirilemez. Olgunun içinde olduğu durumlar bize objektif ve net bir cevap veremez. Bunu ortaya çıkaracak ve dönüşümü mesnetli açıklamalar ile inşa edecek olan araştırmacının kendisidir.

Eserin önemli özelliklerinden biri nitel bir araştırmaya dayanıyor olsa da tarihsel gelişimi ve alanın nicel görünümünü özlü bir şekilde analiz edebiliyor olmasıdır. Bu şekilde hem iki mesleğin tarihsel arka planı hem de demografik görünümü ortaya konulabilmektedir. Böylece yürütülen araştırma için bir bağlam kurulabilmiştir.

Sağlık ve hukuk, Osmanlı bürokrasisinin merkezileşme sürecinde önemli bir güç alanı olmuştur. Bu nedenle sürekli olarak devlet gözetiminde şekillenmiştir. Bu iki alan devlet-halk ilişkisinin önemli bir sacayağıdır. Geçmişe yas tutma ve melankoli hali hayatımızın pek çok alanında olduğu gibi meslek dediğimiz olguda da mevcuttur. Ancak yazarın araştırmasından hareketle tespit edilenler önemlidir. Geçmişe yapılan güzellmeler sosyal gerçeklikte karşılığı olmayan romantik söylemlerdir. Görüyoruz ki devletle irtibatı kuvvetli olan hekimler ve avukatların mesleki itibarı ve statüsü devletin gücünden istifade etmesinin yanı sıra toplumsal ihtiyaçlardan da kaynaklanmaktadır. Toplumun bu mesleklere ihtiyacı hep olmuş ancak talebi karşılayabilecek sayıda hekim ve avukat olmadığı gibi bu meslekleri kazanmak için alınacak eğitime erişim de yok denecek kadar azdır. Aslında eğitimin kitleselleşmesi “fırsatlara erişimin belli bir zümreye mahsus kılınması sürecini” (s. 15) değiştirmiştir ve bu iki mesleğin toplumsal tabana yayılma imkânı bulmasını da sağlamıştır.

Hekimlik ve avukatlık ile ilgili günümüzdeki en önemli tartışma, genişleyen üniversite eğitimi ile birlikte artan fakülte, öğrenci ve mezun sayılarıdır. Meslek mensupları ve temsilcileri bunun bu iki güzide mesleğin itibarını sarstığını ve şiddet, mobbing, gelir kaybı gibi yaşanan pek çok problemin kaynağı olduğunu iddia etmektedir. Ancak yazarın araştırmasında gösterdiği gibi geçmişten günümüze doktor ve avukat sayısında ciddi bir artış yaşansa da bu sayısal artış tam olarak gerçeği göstermemektedir. Zira doktor ve avukat sayılarını nüfusa oranlayıp OECD ortalaması ile mukayese ettiğimizde aslında artışın zannedildiği kadar yüksek olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Erik Olin Wright’a ait olan “İnsan pekâlâ sınıfsal hareketliliği çalışırken Weberci, yaşam biçimlerinin sınıfsal belirleyicilerini çalışırken Bourdieücü ve kapitalizm eleştirisi yaparken de Marksçı olabilir” sözü bir olguyu ele alırken farklı teorilerden beslenmeye işaret eder. Koytak, Yeni-Weberci ve Yeni-Marksist yaklaşımların hekimlik ve avukatlığın güncel dönüşümünü araştırmada bütünüyle başarılı olamasalar da işe yarar hareket noktaları sunduğunu ifade etmiş ve bunun temellendirmesini ilgili

kısımda detaylıca yapmıştır. Weberci “mesleki kapanma” kavramını, Bourdeucü sermaye biçimlerini ve alanın heteronomik belirlenimlerini yoğun kullanmış olsa da tek bir hatta ilerlemekten kaçınmış ve bir bakış açısına hapsolmemaya özen göstermiştir.

Araştırmada temellendirilmiş teori (gömülü teori, grounded theory) kullanılmıştır. Metot kısmında süreç detaylı olarak anlatılmış ve analiz süresince ortaya çıkan kategoriler ile meslek dönüşümü incelenmiştir. Literatüre katkı olarak yeni kavramsallaştırmalar geliştirilmiş ve bunların anlam örüntüleri diyagramlar ile detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Kitap, giriş, yöntem ve sonuç dışında “(i) Hekimlik ve avukatlığın toplumsal doğuşu ve gelişimi, (ii) hekimliğin dönüşümü, (iii) avukatlığın dönüşümü ve (iv) hekimlik ve avukatlığın dönüşümlerinin karşılaştırılması” olmak üzere 4 ana bölümden oluşmuştur. Sonuç olarak her iki meslek grubu içinde; ilk bölümde mesleğe giriş süreci incelenmiş, ikinci bölümde mesleğin kurulu düzenine ve mesleki deneyimlere odaklanılmış ve son kertede emek rejiminin dönüşümü ele alınmıştır. İlk bölümde süreçler, ikincide yapılar, sonuncu da ise konumlar merkeze alınarak analiz yapılmıştır. Yazar kendi ifadelerinde veri ile yorum arasında esnek bir biçimde ve sürekli olarak mekik dokuma faaliyeti gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Gerçekten de evrensel olarak kabulü olan bir (cümle/paragraf) alıntıya karşılık iki (cümle/paragraf) yorum ilkesini Koytak net olarak benimsemiş ve bundan ödün vermemiştir. Ancak bulguların yorumlanması kısmında literatüre hiç atıf yapılmaması dikkat çekicidir. Bu da yapılan araştırmadan elde edilen bulguların mevcut literatürüne ne şekilde beslediğini görme imkanını zayıflatmaktadır.

Hekimlik ve avukatlığın dönüşümlerinin karşılaştırıldığı bölümde 33 farklı alt bölümde karşılaştırma; mesleği dışarıdan ve öncesinden kapsayan ve etkileyen dinamikler, eğitimden mesleğe geçiş süreçlerinin şekillenmesi, iki mesleğin hususi yapılarını karşılaştırmak, emek rejimi ve mesleğin alan olarak farklılaşan topografyası olmak üzere beş ana başlıkta detaylı olarak tartışılmıştır. “Meslek içinde baskın ve tek yönlü söylem ve kanaatlerin yerini, meslek içindeki çelişki ve gerilimlerin tespitine bıraktığını” (s. 62) ifade eden Koytak, her iki mesleğin de kalabalıklaşırken nitelik kaybı yaşadığı yönündeki yaygın kanaatin, aslında mesleğin geç ve hızlı gençleşmesi ve yükseköğretime erişimin kısıtlanmasıyla yükseköğretimin genişlemesine imkan verilmemesi gerçeğini gölgelediğini tespit etmiştir. Ücretlileşme, hiyerarşik örüntüler ve düzenleme boşlukları ile her iki mesleğin kendi içinde yaşadığı değişimi ortaya çıkarmaya çalışırken bu meslek gruplarında mevcut tabakalaşmayı da ifade etmiştir.

Gelir, statü ve otorite anlamında 2000’li yıllara kadar hekimlik ve avukatlığın konum ve itibarını muhafaza eden başat unsur aslında yükseköğretimin geç genişlemesi ve yükseköğretime erişimin nispeten kapalı olmasıyla doğrudan ilintili olarak

karşımıza çıkar. Araştırma, iki mesleğin de kendi içerisinde giderek artan eşitsizlikleri barındırdığını ve kadınlaşma eğiliminin arttığını ortaya çıkarmış; konumların çeşitlendiğine vurgu yapmıştır. Son yıllarda meslekte avantajlı gruplar daralarak daha üste çıkarken dikey hareketlilik için imkan olarak görülen bu mesleklerde dezavantajlı kesimin genişleme ve yayılması söz konusudur. Bu da haliyle büyük bir beklenti kaybı yaratmıştır. Çelişkiler genç meslek grupları tarafından daha açık ifade edilse de meslek içinde tabakalaşma, statü ve gelir farklılaşması açık bir şekilde giderek belirgin hale gelmiştir.

Bugün toplumsal meseleleri güncel bakış açısıyla ele alacağını iddia eden çalışmaların, tarihle bezenerek tarihin altında ezildiğini görmemiz oldukça olasıdır. Ancak esere baktığımız zaman tarihin güncel sosyal gerçekliği gölgelemesine izin vermediğini görebiliriz. Bu tavrı sosyal bilimlerde kronikleşmiş temel bir sorunu aşmak olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Yazar, okurlara hekimler ve avukatların bugünkü yaşadığı dönüşümü anlamlandırmak adına besleyici bir tarihsel arka plan sunmuş ancak güncel değişimleri öne çıkaran bir analiz yapmıştır.

Literatüre kazandırılan kavramlar oldukça önemlidir. Meslek basıncı ve meslek çözülmesi hekim ve avukatlar için tespit edilerek açıklanmıştır. Meslek tüneli, meslek düğümü, asimetrik ve geçirgen yapılar, alanın heteronomik boyutları ve mesleki halet-i ruhiye kavramları birbirleriyle ilişkilendirilerek yalın ve anlaşılır bir dille analiz edilmiş ve iki meslek içinde yaşanan dönüşüm yapı, süreç ve halet-i ruhiye bileşenleriyle açıklanmıştır. Tüm bunlar yalnızca sınıfsal bir analiz yapmanın çok daha ötesindedir. Araştırma neticesinde elde edilen bulgular ile politika önerileri geliştirilmiştir. Bu durum araştırmanın hekim ve avukatlardan politika yapıcılara, akademik çevreden henüz bu meslekleri icra edebilmek için eğitim alan bireylere kadar geniş yelpazede bir kesim için oldukça istifadeli olacağını gösterir niteliktedir. Ayrıca literatürde yazarın önemli bir boşluğu doldurduğu açıkça görülmektedir. Bu eser, bundan sonraki çalışmalar için esin kaynağı olurken Türkiye'deki mesleklerin çelişkileri, açıkları ve anomileri, araştırmanın gerekliliğini de göstermektedir.